

Marcin Łuszczczyk

KONCEPCJA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JAKO WYZWANIE EDUKACYJNE XXI WIEKU

THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS AN EDUCATIONAL CHALLENGE IN XXI CENTURY

Instytut Administracyjno-Ekonomiczny, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie
ul. Adama Mickiewicza 8, 33-100 Tarnów, e-mail: marcin.luszczczyk@interia.pl

Summary. The article presents the results of the questionnaire survey conducted amongst the students and the first year of economics. The results of research showed, that considerable group of students do not fully comprehend the sustainable development. Some students identify the sustainable development with the even growth of different economic sectors or others identify the sustainable development with the eco-development. The analysis of the results of the further part of the questionnaire form showed that respondents largely were interested in the further education in the sustainable development. Therefore, they are declaring the active involvement in implementing the sustainable development, with however excluding direct financial burdens for this purpose. Respondents poorly judged the action of the civil service for the sustainable development. One should hope that the common education of students will allow in the short time to turn adverse tendencies away.

Słowa kluczowe: edukacja, rozwój zrównoważony.

Key words: education, sustainable development.

WSTĘP

Zrównoważony rozwój, jako idea społeczno-gospodarcza, funkcjonuje w życiu publicznym od ponad 2 dekad, a początek ekologizacji dydaktyki na uniwersytetach w Polsce sięga 60 lat XX wieku (Górka 2010). To czas, aby po okresie dyskusji, precyzowania pojęcia i analiz rozpocząć etap wdrażania przyjętych rozwiązań. Zanim jednak ekonomiści i politycy dokonają niezbędnych zmian, należy przygotować społeczeństwo do funkcjonowania w nowych relacjach: człowiek – gospodarka – środowisko, które są charakterystyczne dla zrównoważonego rozwoju. Trzeba zadbać, aby pojęcie zrównoważonego rozwoju było przez wszystkich właściwie rozumiane i aby jego kluczowe zasady były akceptowane. Realizacja tego procesu wymaga, przede wszystkim, powszechnego przyjęcia systemu wartości, na którego podstawie można będzie, z jednej strony, określić kierunki dalszego wzrostu społeczno-gospodarczego, z drugiej zaś strony – przyczyny kryzysu finansowego i gospodarczego, aby nie doszło do niego w przyszłości. Wyjaśnienie tych kluczowych kwestii umożliwi zaproponowanie i wprowadzenie niezbędnych zmian do systemu edukacji, która powinna być oparta na nowym paradygmacie rozwoju zgodnym z wizją zintegrowanego ładu (Borys 2006).

Celem artykułu jest prezentacja i analiza wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród studentów ekonomii. Przygotowując ankietę, autor zamierzał, po pierwsze, ocenić ich rozumienie koncepcji ładu zintegrowanego oraz potencjalne zaangażowanie we wdrażanie nowej idei, po drugie – uzyskać materiały pozwalające na określenie kierunków oczekiwanych

zmian społeczno-gospodarczych oraz zaproponowanie sposobu ich wdrażania. Przeprowadzone badania mają stanowić podstawę opracowania dla studentów kierunków ekonomicznych założeń podręcznika z zakresu zrównoważonej gospodarki opartej na wiedzy¹.

PRÓBA BADAWCZA – UZASADNIENIE WYBORU

Badania ankietowe przeprowadzono w maju i czerwcu 2010 roku. Brali w nich udział studenci kierunku: ekonomia z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie, kształcący się w systemie studiów stacjonarnych i niestacjonarnych. Ankieta obejmowała pytania zamknięte zgrupowane w 2 częściach². Studenci I roku zwrócili łącznie 153 wypełnione ankiety, co stanowiło 78,5%.

Wybór jako próby badawczej wyłącznie studentów I roku wynika z chęci poznania stanu wiedzy na temat rozwoju zrównoważonego, jaką posiadają młodzi ludzie kończący średnią szkołę. Właściwa diagnoza stopnia znajomości zagadnienia pozwoli na, zgodne z potrzebami, uzupełnienie tematyki przedmiotów wykładanych w kolejnych latach nauczania³. Z kolei wybór studentów z kierunku: ekonomia wynika z ich bezpośredniego uczestnictwa w przyszłości w kształtowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego. Wybór jako próby badawczej studentów innych kierunków, bliżej związanych z samą ochroną środowiska, mógłby spowodować dominację tylko jednej z relacji (człowiek – środowisko): w układzie człowiek – środowisko – gospodarka. Takie zawężone rozumienie rozwoju zrównoważonego powoduje, że absolwenci są dobrze zorientowani w zagadnieniach przyrodniczych uwarunkowań ochrony środowiska, ale nie rozumieją uwarunkowań technicznych, społecznych i ekonomicznych. Podejście to prowadzi do zajmowania skrajnych postaw, niekiedy negujących wręcz potrzebę wzrostu gospodarczego⁴. Z drugiej zaś strony, absolwenci przygotowani pod względem inżynierskim do ochrony środowiska nie doceniają uwarunkowań przy-

¹ Jak wskazuje Poskrobko (2010), coraz większa grupa polskich specjalistów zajmuje się nowym obszarem badawczym. Problematyka edukacji w zakresie rozwoju zrównoważonego dyskutowana jest w ramach cyklu konferencji, pt.: Edukacja dla zrównoważonego rozwoju, organizowanych przez Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Od niedawna jest też dostępny na rynku podręcznik ekonomii rozwoju zrównoważonego tłumaczony z języka niemieckiego (wydanie niemieckie: H. Rogall. 2009. Nachhaltige Ökonomie, Marburg, Metropolis Verlag, wydanie polskie: H. Rogall. 2010. Ekonomia zrównoważonego rozwoju, tł. J. Gilewicz. Poznań, Wydaw. Zysk i S-ka).

² Z uwagi na ograniczoną objętość publikacji przedmiotem analizy jest wyłącznie pierwsza część ankiety.

³ Trudno przypuszczać, że podstawowe tezy rozwoju zrównoważonego będą od razu włączone do przedmiotów podstawowych już na pierwszym roku studiów I stopnia. Należy się raczej spodziewać stopniowego uzupełniania programów kształcenia. W pierwszym etapie należy rozważyć możliwość ujęcia w ramach prowadzonych zajęć, zarówno obowiązkowych, jak i uzupełniających, zagadnień dotyczących rozwoju zrównoważonego. W drugim etapie należy podjąć próbę wprowadzenia do treści kształcenia nowych przedmiotów obejmujących ekonomię rozwoju zrównoważonego. Ostatnim (trzecim) etapem byłoby uruchomienie specjalności z zakresu ekonomii rozwoju zrównoważonego (Łuszczuk 2010).

⁴ Podejście takie znane jest w ekonomii jako koncepcja *zero growth*; zakłada stabilizację konsumpcji, co doprowadzić ma do redukcji obciążenia środowiska. Pozornie słuszna idea nie gwarantuje, niestety, osiągnięcia celu, którym jest rozwój trwały i zrównoważony. Jest ona nieadekwatna przede wszystkim do potrzeb rozwijających się krajów. Trudno jest negować ich dążenia do ilościowego rozwoju gospodarczego w sytuacji, gdy dysproporcje w poziomie PKB pomiędzy biednymi i bogatymi krajami osiągnęły niespotykane dotychczas rozmiary (Human Development Report 2009). Wspomniana koncepcja *zero growth* jest zatem wyraźnie sprzeczna z podstawową zasadą rozwoju zrównoważonego – zasadą sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej.

rodniczych i społecznych czy filozoficznych (Przez edukację... 2001). Natomiast młodzi ekonomiści powinni rozumieć potrzebę kontynuowania rozwoju społeczno-gospodarczego oraz mieć świadomość barier tego rozwoju, także ekologicznych.

METODYKA

Pierwsza część ankiety zawierała, obok krótkiej prezentacji respondenta, pytania ogólne sprawdzające zrozumienie pojęcia rozwoju zrównoważonego oraz kojarzenie idei z konkretnym ładem. Przygotowując pytania ankietowe, założono, że studenci w trakcie drugiego semestru nauki powinni przynajmniej w podstawowym stopniu poznać pojęcie zrównoważonego rozwoju⁵. Dlatego pominięto pytania dotyczące samej definicji, a zwrócono uwagę na problem postrzegania zasad rozwoju zrównoważonego w życiu publicznym oraz chęci uczestnictwa w jego wdrożeniu. Treść pytań ankietowych przedstawiała się następująco:

1. Który z obszarów (ładów) jest najbliższy rozwojowi zrównoważonemu?
2. W którym obszarze najłatwiej wprowadzić założenia rozwoju zrównoważonego?
3. Czy chciałbyś aktywnie uczestniczyć w realizacji rozwoju zrównoważonego?
4. Czy jesteś zainteresowany poszerzoną edukacją w zakresie rozwoju zrównoważonego?
5. Czy możliwe jest pogodzenie rozwoju zrównoważonego z ze wzrostem gospodarczym?
6. Czy jesteś skłonny ponieść dodatkowe koszty przy wdrażaniu rozwoju zrównoważonego?
7. Czy w życiu publicznym zagadnienie rozwoju zrównoważonego jest wystarczająco obecne?
8. Czy administracja publiczna skutecznie realizuje proces wdrażania rozwoju zrównoważonego?

WYNIKI

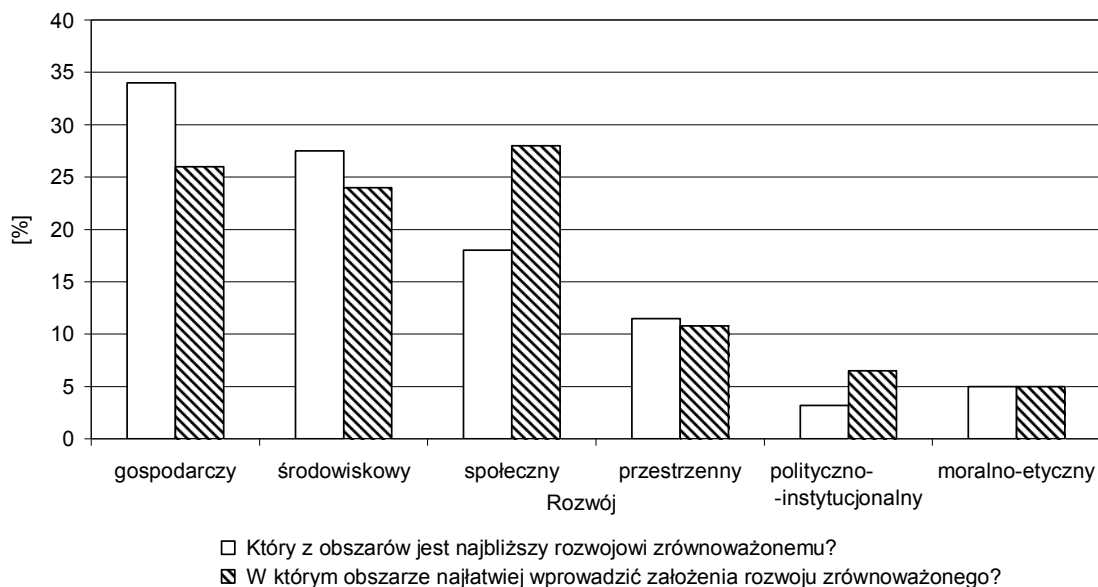
Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że w badanej grupie studentów rozumienie pojęcia zrównoważonego rozwoju jest ograniczone do tradycyjnego rozumienia, kojarzonego z ekorozwojem. Dla znaczącej części studentów zrównoważony rozwój to przede wszystkim 2 wymiary – gospodarczy i środowiskowy (rys. 1). Wymiar społeczny jest dostrzegany w pytaniu o możliwość wdrożenia rozwoju zrównoważonego (rys. 1). Pozostałe wymiary rozwoju: przestrzenny, polityczno-instytucjonalny i moralno-etyczny znane są jedynie niewielkiej grupie respondentów.

Budujące odpowiedzi uzyskano na pytanie o chęć aktywnego uczestnictwa w realizacji rozwoju zrównoważonego. 45% studentów przyznało, że chce uczestniczyć we wdrażaniu rozwoju zrównoważonego; 46% nie miało zdania na ten temat (rys. 2). Jeszcze lepszy wynik uzyskano, pytając ankietowanych o zainteresowania zrównoważonym rozwojem. Aż

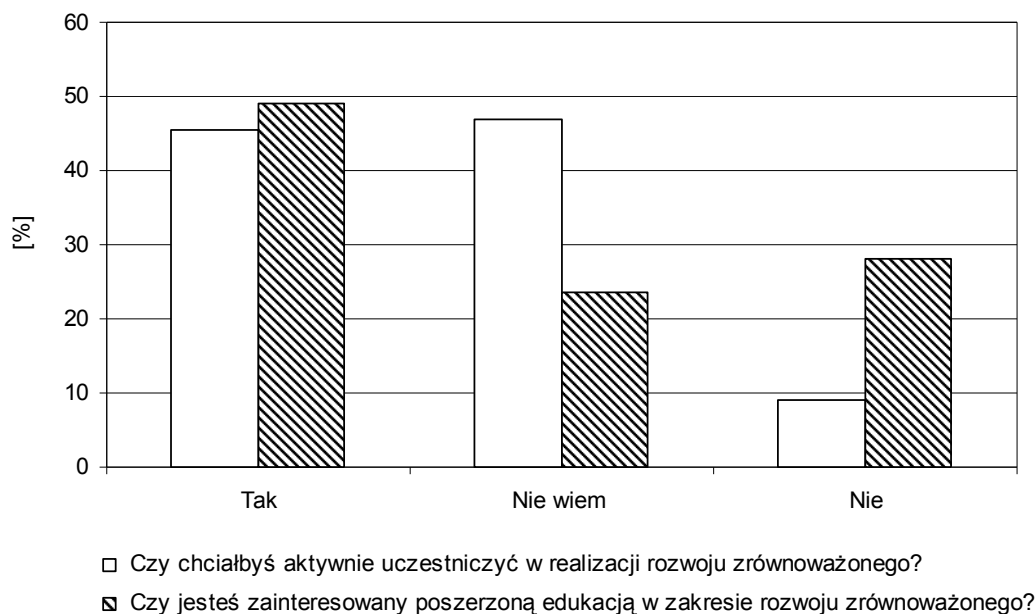
---

⁵ Badania ankietowe z zakresu rozwoju zrównoważonego prowadziła już m.in. J. Kostecka (2008). Ich analiza wskazuje, że większość studentów prawidłowo rozumie znaczenie pojęcia rozwoju zrównoważonego.

49% respondentów było nim zainteresowanych, niespełna trzecia część badanych była przeciwna kształceniu w tej dziedzinie (rys. 2). Można zatem przypuszczać, że edukacja zainteresowanej grupy studentów przyniosłaby istotną zmianę odnośnie do rozumienia i chęci wdrażania rozwoju zrównoważonego.

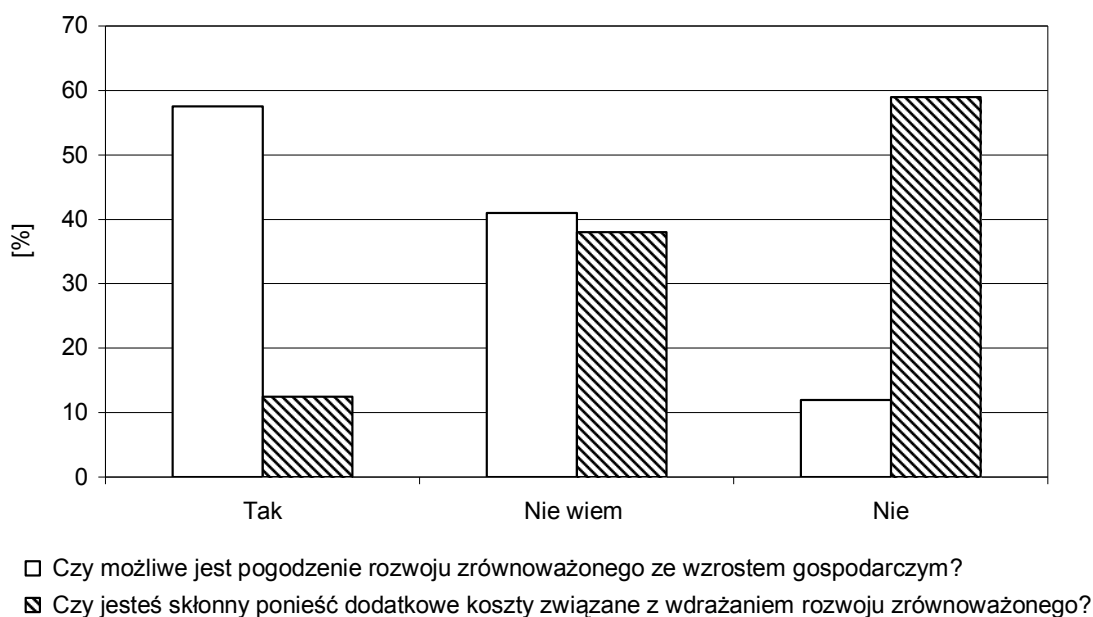

Rys. 1. Rozumienie pojęcia rozwoju zrównoważonego

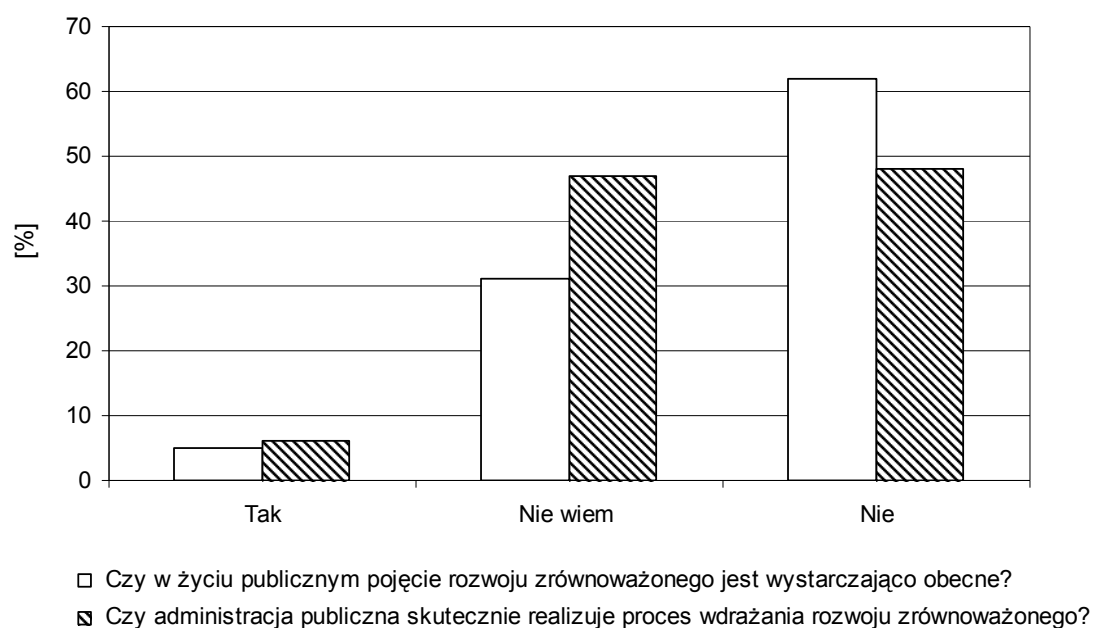
Rys. 2. Badanie zainteresowania studentów rozwojem zrównoważonym

Kolejna grupa pytań dotyczyła możliwości realizacji wzrostu gospodarczego zgodnego z zasadami rozwoju zrównoważonego. Prawie połowa studentów odpowiedziała twierdząco, a jedynie 12% badanych podało negatywną odpowiedź. Wymagające głębszej analizy są odpowiedzi na kolejne pytanie dotyczące chęci poniesienia dodatkowych kosztów związanych z wdrażaniem rozwoju zrównoważonego. Twierdząco odpowiedziało 14% badanych, a prawie połowa wyraziła niechęć do dodatkowych kosztów (rys. 3).

Rys. 3. Ocena gospodarczych aspektów wdrażania rozwoju zrównoważonego

Rezultaty te są nieco sprzeczne z gotowością aktywnego uczestnictwa we wdrażaniu nowych zasad. Nasuwa się wniosek, że każde bezpośrednie dodatkowe opodatkowanie na rzecz rozwoju zrównoważonego nie będzie akceptowane, a nawet może przynieść odwrotny skutek – zniechęcenie nową koncepcją rozwoju i reformami w kierunku jej wdrożenia. Deklarowana aktywność może być wyrażona w przyjęciu proekologicznej postawy, wolontariacie bądź we wspieraniu w innej formie działań finansowanych ze źródeł zewnętrznych, np. ze środków publicznych.

Rys 4. Ocena zaangażowania administracji publicznej

Ostatnia grupa pytań w pierwszej części ankiety dotyczyła oceny pracy administracji publicznej w zakresie wdrażania rozwoju zrównoważonego. Studenci w większości negatywnie ocenili zarówno skuteczność działań administracji publicznej, jak i obecność nowej idei w codziennym życiu (rys. 4). Okazuje się, że nie wystarczą ani słowne i pisemne deklaracje⁶, ani dostęp do środków finansowych⁷ – studenci brali pod uwagę faktyczną realizację zobowiązań, która ich zdaniem nie jest najlepsza.

DYSKUSJA

Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków, które mogą być zarazem wskazówkami, jak należy zmodyfikować programy nauczania młodych ekonomistów, przynajmniej na studiach I stopnia, aby były one zgodne z wyzwaniem edukacyjnymi.

W rozwoju zrównoważonym, kojarzonym wciąż z ekorozwojem, wyróżniane są wymiary środowiskowy i gospodarczy. Kluczowym zagadnieniem edukacji jest zatem prezentacja szerokiego, opartego na ładu, zintegrowanego podejścia do zrównoważonego rozwoju, tzn. wyraźne wskazywanie innych obszarów rozwoju zrównoważonego niż wymiary ekonomiczny (gospodarczy) i środowiskowy. Równolegle należałoby dokonać wyboru jednego docelowego systemu wartości, bowiem różne systemy wartości generują ład o różnym charakterze (Borys 2010). Można byłoby w związku z tym zmienić system edukacji na model, który prowadziłby do maksymalizacji dobrobytu – zapewnienia możliwie najwyższej jakości życia – w rozumieniu ściśle zdefiniowanego systemu aksjologicznego.

Konieczność podjęcia takich działań wynika z faktu, że stosowany dotychczas miernik rozwoju społeczno-gospodarczego, jakim jest PKB, poddawany jest powszechnej krytyce, ponieważ ma wyłącznie materialny charakter, przy czym w skrajnych przypadkach jego wzrost może oznaczać rzeczywisty spadek jakości życia (Żylicz 2007, Kiełczewski 2009). Wynika to z przekonania, że nadrzędnym celem rozwoju społeczno-gospodarczego, niezależnie od jego cech, jest zapewnienie możliwie najwyższej jakości życia wszystkim, współczesnym i przyszłym, pokoleniom. Należy przy tym pamiętać, że wysoka jakość życia jest definiowana jako subiektywne odczucie szczęścia. Subiektywne, tzn. mierzone wprawdzie według indywidualnej skali, ale też i rzeczywiste. Potwierdzenie tej tezy można znaleźć już u Arystotelesa, który napisał: „Teraz więc z kolei [następuje to – przyp. Autora], o czym wszyscy mówimy i co wydaje się celem dóbr i to celem ostatecznym – szczęście – i utrzymujemy, że jest ono równoważne z pojęciami *dobrze czynię* i *dobrze żyję*” (Arystoteles 1996, s. 316). Można zatem stwierdzić, że rozwój zrównoważony stanowi strategię osiągnięcia wysokiej rzeczywistej jakości życia; wymagany jest przy tym co najmniej umiarkowany antropocentryczny system wartości (Borys 2010).

---

⁶ Nawiązanie do zasad rozwoju zrównoważonego znajduje się między innymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 5) i w wielu innych krajowych i wspólnotowych aktach prawnych.

⁷ Poza krajowymi źródłami finansowania do dyspozycji krajów członkowskich UE są środki wspólnotowe. W budżecie na 2010 rok przeznaczonych jest na trwały rozwój 64,3 mld EUR, a na ochronę i zarządzanie zasobami naturalnymi dodatkowo 59,5 mld EUR. Kwoty te stanowią łącznie 87,4% całego budżetu UE na 2010 rok.

Zadanie realizacji zrównoważonego rozwoju zgodnie z wybranym systemem wartości bez wątplenia ułatwia postawa studentów, którzy w większości są zainteresowani dalszą edukacją w tym zakresie. Co więcej, chcą aktywnie uczestniczyć we wdrażaniu rozwoju zrównoważonego. Można zatem przypuszczać, że będą również zainteresowani opracowaniem i przyjęciem ww. spójnego systemu wartości, wskazującego docelowy powszechnie akceptowany model funkcjonowania człowieka, zapewniający najwyższą jakość życia. Brak takich działań, i to nie tylko w sferze edukacji ekonomistów, utrwałać będzie dotychczasowy nie zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy, w którym promowany jest tradycyjny wzrost gospodarczy oparty na zasadach klasycznej ekonomii i egocentryczny system wartości. Odzwierciedleniem takiej postawy w ekonomii jest *homo oeconomicus*, którego działalność gospodarczą opisał Goodpaster: „[...] firma nie ma i nie może mieć zobowiązań moralnych, bo nie ma sumienia – ma tylko odpowiedzialność prawną i finansową – bez odpowiedzialności moralnej; celem firmy jest tylko maksymalizacja zysku dla właściciela” (cyt. za: Borys 2010, s. 30). Takie podejście powoduje wzrost zróżnicowania dochodów w społeczeństwie i wcale nie oznacza maksymalizacji dobrobytu. Przedstawioną opinię potwierdzają wyniki badań Bernoulliego (1954), które wykazały, że wraz ze wzrostem nierówności w dystrybucji dochodów zmniejszają się spójność społeczna i dobrobyt. Podobnie uważa Pigou (1932), pisząc, że dobrobyt społeczny wynika z poziomu dochodu narodowego oraz ze sposobów jego dystrybucji.

Wyniki badań pozwalają sformułować także inne istotne wnioski. Respondenci w zdecydowanej większości nie chcą ponosić nadmiernych ciężarów, w szczególności w formie dodatkowych bezpośrednich obciążeń podatkowych. Trudno jednoznacznie negować taką postawę, skoro w dalszym ciągu istnieją znaczne dysproporcje pomiędzy dochodem rozporządzalnym czy PKB na mieszkańca w Polsce i w pozostałych krajach Unii Europejskiej⁸. Należy jednak oczekiwać, że w miarę wzrostu dochodu nastąpi zmiana podejścia do zagadnień ekologii, która będzie powodować także większe zainteresowanie prywatnymi inwestycjami chroniącymi środowisko. Brak prywatnego wkładu finansowego nie musi oznaczać całkowitego wstrzymania wdrażania rozwoju zrównoważonego. Rozsądna polityka, rządu, wspierająca pozyskanie i wykorzystanie środków wspólnotowych, oraz udział krajowych środków publicznych pozwolą na realizację najważniejszych projektów w tym zakresie. Mając na uwadze bieżące uwarunkowania, można poprzez edukację włączyć mieszkańców w działania na rzecz rozwoju zrównoważonego. Coraz powszechniejsze są postawy proekologiczne niewymagające przecież wkładu finansowego, np. udział w akcjach

---

⁸ Poziom PKB na mieszkańca w Polsce, liczony według parytetu siły nabywczej, stanowił w 2008 roku 55% średniej wszystkich 27 krajów członkowskich (Polska w Unii Europejskiej 2009); w ujęciu nominalnym relacja ta jest jeszcze bardziej niekorzystna. Ponadto występuje istotne zróżnicowanie między Polską a UE pod względem struktury konsumpcji gospodarstw domowych. Znaczna część dochodu w gospodarstwach domowych przeznaczana była w 2008 roku na żywność (realizację podstawowych potrzeb) – 20,2%, podczas gdy w UE wskaźnik ten wynosił 12,9%. Na potrzeby wyższego rzędu, np. na rekreację i kulturę, pobyty w hotelach i restauracjach, wydano w Polsce 10,6%, a w UE – 22,1% (Polska w Unii Europejskiej 2010). Trudno spodziewać się zatem ograniczonych prywatnych środków finansowych na realizację publicznych celów. Raczej można oczekiwać poszukiwania możliwości zmiany niekorzystnych relacji dochodowych, co również tłumaczy tak duże zainteresowanie wyjazdami zarobkowymi za granicę – niestety, coraz częściej na stałe.

„Sprzątanie świata”, segregacja odpadów w gospodarstwach domowych. Podobne przykłady właściwych zachowań można wykształcić również w pozostałych wymiarach rozwoju zrównoważonego, a badania wykazują, że w tego rodzaju działalności respondenci będą skłonni się angażować.

Jak wynika z wcześniejszych rozważań, są duże i uzasadnione oczekiwania wobec administracji państwowej, dotyczące koordynacji w pozyskiwaniu środków i współfinansowaniu rozwoju zrównoważonego. Niestety, ankietowani słabo ocenili działania administracji publicznej na rzecz rozwoju zrównoważonego. Nadzieję na poprawę sytuacji znów daje edukacja (uczestnicy ankiety już wkrótce podejmą pracę) także w strukturach administracji państwowej i samorządowej. Warto już teraz kształtować odpowiednie podejście studentów do koncepcji rozwoju zrównoważonego.

PODSUMOWANIE

Wyniki badań wykazały, że znaczna grupa badanych nie w pełni rozumie pojęcie rozwoju zrównoważonego. Analizując odpowiedzi, można stwierdzić, że część badanych identyfikuje rozwój zrównoważony z równomiernym rozwojem różnych sektorów gospodarki lub utożsamia rozwój zrównoważony z ekorozwojem. Potwierdzają się zatem spostrzeżenia Górki (2010) na ten temat. Mimo wszystko można zauważyć pozytywne postawy studentów. Na ogół są oni zainteresowani poszerzaniem wiedzy w zakresie rozwoju zrównoważonego, co sprzyja szybkiemu uzupełnieniu niezbędnej wiedzy. Działania edukacyjne powinny być wspomagane przez administrację państwową – w postaci odpowiednich regulacji prawnych, a także poprzez zapewnienie wystarczających środków finansowych i zaangażowanie we wdrażaniu nowego paradygmatu rozwoju. Jednak wystawiona przez respondentów ocena jest, niestety, niska.

PIŚMIENNICTWO

- Arystoteles.** 1996. *Etyka wielka*, w: *Dzieła wszystkie*, t 5. Warszawa, Wydaw. Nauk. PWN, 316.
- Bernoulli D.** 1954. Exposition of a new theory on the measurement of risk. *Econometrica* 22 (1), 30–34.
- Borys T.** 2010. Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – polskie wyzwania. *Probl. Ekorozwoju* 5 (1), 68.
- Borys T.** 2006. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju jako wyzwanie globalne, w: *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju*. Red. T. Borys. Jelenia Góra, Wydaw. Ekonomia i Środowisko, 19.
- Borys T.** 2010. Zrównoważony rozwój jako wyzwanie edukacyjne, w: *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju*, t 1. Red. T. Borys. Białystok, Wydaw. Ekonomia i Środowisko, 27–30.
- Górka K.** 2010. Kwestie terminologiczne w ewolucji polityki ekologicznej, w: *Rozwój polityki ekologicznej w Unii Europejskiej i w Polsce*. Red. J. Famielec, M. Korzuch. Kraków, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, 12.
- Górka K.** 2010. Uwagi recenzenta, w: *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Materiały do studiowania*. Red. B. Poskrobko. Białystok, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, 168.
- Human Development Report 2009.** 2009. *Overcoming barriers: Human mobility and development*. New York, Palgrave Macmillan, 171–173.

- Kielczewski D.** 2009. Jakość życia i dobrobyt jako kategorie zrównoważonego rozwoju, w: Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju. Red. D. Kielczewski. Białystok, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, 108.
- Kostecka J.** 2008. Ocena akceptacji pojęcia retardacja w świadomości wybranych grup studentów. Zesz. Nauk. Płd-Wsch. Oddz. Pol. Tow. Inż. Ekolog. Rzesz. oraz Pol. Tow. Gleboz. Oddz. Rzesz. 10, 64.
- Łuszczak M.** 2010. Kształtowanie postawy *homo sustinens* wśród ekonomistów, w: Edukacja dla zrównoważonego rozwoju, t 2. Red. B. Poskrobko. Białystok, Wydaw. Ekonomia i Środowisko, 188–190.
- Pigou A.C.** 1932. The Economic of Welfare. London, Macmillan and Co. Limited, 23.
- Polska w Unii Europejskiej.** 2009. Warszawa, GUS, 60.
- Polska w Unii Europejskiej.** 2010. Warszawa, GUS, 6.
- Poskrobko B.** 2010. Podsumowanie, w: Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Materiały do studiowania. Red. B. Poskrobko. Białystok, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, 161.
- Przez edukację do zrównoważonego rozwoju. Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej.** 2001. Warszawa, Ministerstwo Środowiska, 15.
- Żylicz T.** 2007. Wskaźniki trwałego rozwoju – spojrzenie ekonomisty. Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i praktyce. Pr. Nauk. AE Wroc. 1190, 89–90.

